

FİKİR ve SANAT ESERLERİ ÜZERİNDEKİ HAKLARIN KORUNMASI YÖNÜNDEN POZİTİF HUKUKTAKİ TARİHİ GELİŞİM

Doç. Dr. İlhan ÖZTRAK

I. FİKİR VE SANAT ESERLERİNİN ULUSLARARASI KORUNMASI YÖNÜNDEN TARİHİ GELİŞİM

Ulusal kanunlar, fikir ve sanat eserlerinin sahiblerini (*yaratıcılarını*) sadece ülke içindeki davranışlara ve idarî makamların keyfi hareketlerine karşı koruyabiliyordu. Haberleşme ve ulaştırma araçlarının büyük bir hızla gelişmesi karşısında, bu korumanın ülke dışında da gerçekleştirilmesi gereği ortaya çıktı. Ancak bu şekilde, eser sahipleri gerçek ve tam bir himayeye kavuşabileceklerdi.¹

Uluslararası koruma konusunda, aynı kültürel düzeydeki devletlerin anlaşmaları daha kolay olmuş ve bunlar iki taraflı anlaşmalar imzalamışlardır. *Örneğin*, İngiltere ve Fransa yaptıkları sözleşmelerle kendi uyruklularının fikri haklarını, karşılıklılık esasına dayanarak, her iki ülkede de güvence altına almışlardır.²

Daha geniş çapta bir uluslararası himayenin temini kolay olmamıştır. Çünkü, yeter derecede kültürel gelişim gösterememiş olan memleketler kültür bakımından daha ileri durumda bulunan memleketlerin fikir ve sanat hazinelerinden geçici bir süre daha karşılığını vermeden yararlanmak, ancak belirli bir kültür düzeyine ulaştıktan sonra uluslararası koruma tedbirlerine katılmak istiyorlardı.³

Nihayet, XIX. ncu yüzyılın sonlarına doğru, fikir ve sanat eserlerinin sahiplerini uluslararası korumaya kavuşturmak amacı ile biri Avrupa kıtası devletleri arasında, diğeri Amerika kıtası devlet-

(1) Bak, **Hirş** : Fikrî ve Sinaî Haklar, Ankara 1948, Sah. 42, 43.

(2) Bak, **Hirş** : a.g.e., Sah. 43; **Topçuoğlu** : Fikrî Haklar Ders Notları, Ankara 1964, Sah. 20, 21.

(3) Bak, **Topçuoğlu** : a.g.e., Sah. 20, 21.

leri arasında olmak üzere, iki uluslararası konferans toplanmış ve bu konferanslar sonunda, *Bern* ve *Montevideo sözleşmeleri* imzalanmıştır.

Söz konusu sözleşmelerden uluslararası nitelikte iki ayrı grup doğmuştur. Bunlar, *Bern grubu* ve *Amerika Kıtası Devletleri grubu*dur.

Bu iki sözleşmeyi ve bu sözleşmelere dahil devletler arasında bir köprü kurmak amacıyla imzalanmış olan *Telif Hakları Evrensel Sözleşmesini* aşağıda ayrı ayrı ele alacağız.

a. **Bern Sözleşmesi**

Fikir ve sanat eserlerinin sahiplerini uluslararası bir güvenceye kavuşturma hususunda Avrupa kıtası devletleri tarafından sarfedilen çabalar nihayet semerelerini vermiş ve 1886 yılında Bern kentinde uluslararası nitelikte bir konferans toplanmıştır. Bu konferans sonunda Almanya, Belçika, İspanya, Tunus, Fransa, *Haïti*, Büyük Britanya ve İrlanda, İsviçre, İtalya ve *Liberia* devletleri arasında 9 Eylül 1886 tarihinde *Bern Sözleşmesi* imzalanmıştır. Bütün âkit devletler, *Liberia* Cumhuriyeti hariç, 5 Eylül 1887 tarihinde Bern Sözleşmesini onaylamışlar. Bu tarihten üç ay sonra da, 5 Aralık 1887 tarihinde Bern Sözleşmesi yürürlüğe girmiştir.⁴

Bern sözleşmesi daha sonra birçok değişikliklere uğramış ve daha birçok devlet bu sözleşmeye katılmıştır. Nitekim, bu sözleşmede 4 Mayıs 1896 da Paris'te, 13 Kasım 1908 de Berlin'de, 20 Mart 1914 de Bern'de, 2 Haziran 1928 de Roma'da, 26 Haziran 1948 de Brüksel'de ve en son olarak 14 Temmuz 1967 de Stokholm'de bazı değişiklikler yapılmıştır.⁵

1886 tarihli Bern Sözleşmesini imzalayan devletlerin amacı, fikir ve sanat eserleri sahiplerinin, eserleri üzerindeki haklarının kendi ülkeleri dahilinde yeknesak ve etkili bir biçimde korunması idi. Nitekim, bu amaçla sözleşmeye katılan devletler bir Birlik kurmuşlardır (*Bern Birliği*).⁶

Bern Sözleşmesi hem nelerin edebî ve artistik eser sayılacağını (md. 2, 2 mükerrer), hem de eser sahiplerinin eserleri üzerinde-

(4) World Copyright, An Encyclopedia, Edited by H.L. Pinner, Vol. I, Leyden 1953, p. 518 col. 1036.

(5) Pinner : Op. cit. Vol. I, pp. 518, 519, 520, 521 (col. 1036, 1038, 1040, 1042)

(6) **Bern Sözleşmesi** md. 1.

ki haklarını ve bu hakların korunma sürelerini tesbit etmiştir (md. 4-16).

Türkiye, Bern Sözleşmesinin 26 Haziran 1948 tarihli Brüksel tadiline katılmıştır.

b. Amerika Kıtasındaki Devletler Arasındaki Sözleşmeler

Yedi Güney Amerika Cumhuriyeti (Arjantin, *Bolivia*, Brezilya, Paraguay, Peru ve Uruguay) 1889 da *Montevideo Sözleşmesini* imzaladılar. Bu sözleşmenin amacı, fikir ve sanat eserleri sahiplerinin haklarının, âkit devletlerde karşılıklı olarak güvence altına alınması idi. Ayrıca, sözleşmeye ek protokolün 6 ncı maddesi ile bu sözleşme, diğer devletlerin katılmalarına da açık tutulmuştu.⁷

Montevideo Sözleşmesini;

— 27 Ocak 1902 tarihinde on yedi Amerikan Cumhuriyeti tarafından *Mexico*'da imzalanan *Mexico Sözleşmesi*,

— 23 Ağustos 1906 tarihinde on dokuz Amerikan Cumhuriyeti tarafından *Rio de Janeiro*'da imzalanan *Rio de Janeiro Sözleşmesi*,

— 11 Ağustos 1910 tarihinde yirmi Amerikan Cumhuriyeti tarafından *Buenos Aires*'te imzalanan *Buenos Aires Sözleşmesi*,

— 17 Haziran 1911 tarihinde *Caracas*'ta imzalanan *Caracas Sözleşmesi*,

— 18 Şubat 1928 tarihinde Havana'da imzalanan *Havana Sözleşmesi* takip etmiştir.⁸

Çeşitli tarihlerde imzalanan ve genellikle birbirilerini değiştirci ve tamamlayıcı nitelikte olan bu sözleşmeler, fikir ve sanat eserleri sahiplerinin haklarını, büyük bir çoğunlukla, sadece Amerika Kıtasındaki devletler için düzenlemişlerdir.⁹

Amerika Birleşik Devletleri bu sözleşmelerden sadece *Mexico* ve *Buenos Aires Sözleşmelerini* imzalamış ve onaylamıştır.¹⁰

En son olarak 22 Haziran 1946 tarihinde *Washington*'da yirmi bir Amerikan Cumhuriyeti arasında *Washington Sözleşmesi* imza-

(7) World Copyright, An Encyclopedia, Edited by H.L. Pinner, Vol. II, Leyden 1954, p. 837 Col. 1673.

(8) Pinner Op. cit. Vol II, p. 837 col. 1673.

(9) Pinner : Op. cit. Vol. II, p. 837 col. 1673, 1674.

(10) Pinner : Op. cit. Vol. II, p. 838 col. 1676.

lanmıştır. Bu sözleşme ile, âkit devletler arasında fikir ve sanat eserleri sahiplerinin hakları ile ilgili olarak evvelce akdedilmiş olan bütün iki taraflı ve çok taraflı sözleşmeler yürürlükten kaldırılmıştır.¹¹

Bugün âkit devletlerden sadece Arjantin, *Bolivia*, *Brezilya*, *Costa Rica*, *Dominik Cumhuriyeti*, *Guatemala*, *Ecuador*, *Haiti*, *Honduras*, *Meksika*, *Nicaragua* ve *Paraguay* *Washington Sözleşmesini* onaylamışlardır.¹²

Amerika Birleşik Devletleri *Washington Sözleşmesini* bugüne kadar onaylamamıştır. Bugünden sonrada onaylaması söz konusu değildir.¹³

Washington Sözleşmesi de, sadece Amerika Kıtadaki devletler arasında akdedilmiştir ve yalnızca onlara açıktır. Yani, fikir ve sanat eserleri sahiplerinin eserleri üzerindeki haklarının kıtalar arası korunmasındaki engeller hâlâ devam etmektedir.¹⁴

c. Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi

Telif Hakları Evrensel Sözleşmesinin imzalanmasından önce fikir ve sanat eserleri sahiplerinin eserleri üzerindeki haklarının uluslararası korunması konusunda, iki ayrı grup ve iki ayrı sistem mevcut idi. Bunlar, *Bern Birliği* ve *Amerika Kıtası devletlerinin teşkil ettiği grup* idi.¹⁵

Bu iki sistem ve grup dışında bir de bunlardan hiç birisine dahil olmıyan devletlerin diğer devletlerle yapmış olduğu iki taraflı anlaşmalar vardı. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri çok sayıda devletle karşılıklılık (*mütekabiliyet*) esasına dayanan anlaşmalar yapmıştı.¹⁶

Fikir ve sanat eserleri sahiplerinin eserleri üzerindeki haklarının kıtalar arası korunmasını temin amacı ile *Unesco*'nun öncülüğü ile Cenevre'de toplanan konferans sonunda, 6 Eylül 1952 tarihli *Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi* imzalanmıştır.¹⁷

(11) Pinner : Op. cit. Vol. II, p. 837 col. 1674, p. 843 col. 1685, p. 846 col. 1692.

(12) Pinner : Op. cit. Vol. II, p. 846 col. 1692.

(13) World Copyright, An Encyclopedia, Edited by H.L. Pinner, Vol. IV, Leyden 1958, p. 348 col. 696.

(14) Pinner : Op. cit. Vol. II, p. 846 col. 1692.

(15) Pinner : Op. cit. Vol. IV, p. 345 col. 689, p. 348 col. 696.

(16) Pinner : Op. cit. Vol. IV, p. 345 col. 689.

(17) Streuli : Droit d'Auteur II a, Principes du Droit d'Auteur, FJS No. 635 a, p. 3.

16 Eylül 1955 tarihinde yürürlüğe giren bu sözleşmeye 15 Kasım 1957 tarihine kadar yirmi dokuz devlet katılmıştır. Bu devletler *Andorra*, *Arjantin*, *Avusturya*, *Cambodia*, *Şili*, *Costa Rica*, *Cuba*, *Ecuador*, *Fransa*, *Batı Almanya Federal Cumhuriyeti*, *Haïti*, *Vatikan*, *İzlanda*, *Hindistan*, *İsrail*, *İtalya*, *Japonya*, *Laos*, *Liberia*, *Luxembourg*, *Meksika*, *Monaco*, *Pakistan*, *Filipinler*,¹⁸ *Portekiz*, *İspanya*, *İsviçre*, *Büyük Britanya İmparatorluğu* ve *Amerika Birleşik Devletleridir*.¹⁹

Telif Hakları Evrensel Sözleşmesinde, Bern Sözleşmesinde olduğu gibi, hem bu sözleşme, kendisine katılmak isteyen diğer devletlerin iltihaklarına açık bırakılmış; hem de âkit devletler, diğer âkit devletlerin uyruklarına da kendi uyruklarına tanımış olduğu hakları tanımakla yükümlü tutulmuştur.²⁰

Telif Hakları Evrensel Sözleşmesi 17 nci maddesinde bu sözleşme hükümleri ile Bern Sözleşmesi hükümleri arasındaki ilişkiyi, 18 ve 19 ncu maddelerinde de bu sözleşme ile Amerika Kıtası Devletleri arasında aktedilen sözleşmeler hükümleri arasındaki ilişkiyi düzenlemiştir.

Türkiye, Telif Hakları Evrensel Sözleşmesine bugüne kadar katılmamıştır.

II. FİKİR VE SANAT ESERLERİNİN KORUNMASI YÖNÜNDEN TÜRKİYE'DEKİ TARİHİ GELİŞİM

Osmanlı İmparatorluğunda, fikrî haklarla ilgili ilk esaslı kanun 8 Mayıs 1326 (1910) tarihli *Hakkı Telif Kanunu*'dur. Bu kanun, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1952 tarihine kadar uygulanmıştır.

Hakkı Telif Kanunu hem Bern Sözleşmesinde kabul edilmiş olan esaslara birçok yönden aykırı idi, hem de günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak idi. *Örneğin*; bedii vasfı olan fotoğraf eserleri, sinema eserleri ve radyo yayınları Hakkı Telif Kanunu'nda hiç öngörülmemişti. Bunun gibi sahne eserleri olarak, sadece tiyatro ve opera eserleri öngörülmüş, rakıslar, pandomimalar ve canlı tablolar Hakkı Telif Kanunu'nca tanınan himayenin dışında kalmıştı.

(18) Filipinler Cumhuriyeti, daha sonra bu sözleşmeden ayrılmıştır (**Pinner**: Op. cit. Vol. IV, p. 351 col. 701).

(19) **Pinner**: Op. cit., Vol. IV, pp. 350, 351 col. 700, 701.

(20) **Streuli**: Op cit., p. 3.

Ayrıca, Hakkı Telif Kanunu eser sahibinin eseri üzerindeki hakkını kullanabilmesi için, tescil edilme şartını öngörüyordu (md. 20-24). Bu ise, Bern Sözleşmesi ile kabul edilen prensibe aykırı idi.

Osmanlı İmparatorluğu Bern Sözleşmesine katılmamıştı. Fikir ve Sanat eserleri ile ilgili yeni bir kanunu kabul etmeden, bu sözleşmeye katılması da zaten söz konusu olamazdı. Çünkü, Hakkı Telif kanunu Bern Sözleşmesinde kabul edilen esasları ya hiç ihtiva etmiyordu, ya da Bern Sözleşmesinde benimsenen prensiplere aykırı esasları ihtiva ediyordu.

Lozan Antlaşmasına ekli olan Ticaret Sözleşmesinin 14 ncü maddesi hükmü ile Türkiye, yabancı eserlerin türkçeye çevrilmeleri halinde eser sahiplerine telif hakkı ödenmemesi hususundaki ihtirâzî kayıtlarla, bu ticaret sözleşmesinin yürürlüğe girmesinden itibaren on iki ay içinde hem sınaî mülkiyetin himayesine dair 1883 tarihli Paris İttihadı Antlaşmasına, hem de edebî mülkiyetin himayesine dair olan 1886 tarihli Bern Sözleşmesine katılmayı taahhüt etmişti. Ancak, yabancı eserlerin türkçeye çevrilmeleri ile ilgili ihtirâzî kayıtlarda Bern Sözleşmesine iştirak etmiş olan diğer devletlerin itiraz etmeleri halinde, Türkiyenin bu taahhüdü ile bağlı kalmıyacağı da kabul edilmişti.²¹

1931 yılında Türkiye bu ihtirâzî kayıtlarla Bern Sözleşmesine katılmak istemiş, fakat Türkiyenin bu talebine Bern Sözleşmesine katılmış olan diğer on devlet açıkça itiraz etmiştir. Bu nedenle, Türkiyenin Lozan Antlaşmasına ekli Ticaret Sözleşmesi ile yapmış olduğu taahhüdün hiçbir hukukî değeri kalmamış ve Türkiye Bern Sözleşmesine katılmamıştır.²²

Lozan Antlaşmasından sonra 29 Ağustos 1929 tarihinde Fransa ile ve 27 Mayıs 1930 tarihinde Almanya ile akdetmiş olduğumuz ticaret sözleşmelerinde, bu devletlerle karşılıklı olarak Bern Sözleşmesinin 20 Mart 1914 tarihli şeklini uygulamayı kabul ettik. Ancak, bu ticaret sözleşmelerinin imza protokolünde, Fransa ve Almanya, Bern Sözleşmesinin çeviriler ile ilgili hükümlerinin iki yıl süre ile türkçeye yapılacak çeviriler hakkında uygulanmasını talep etmişlerdi.²³

(21) **İskit** : Türkiyede Matbuat Rejimleri, İstanbul 1939, Sah. 892, 893 ve 145.

(22) **Hırş** : a.g.e., Sah. 51.

(23) **İskit** : a.g.e., Sah. 905, 906.

Bilâhare Fransa ve Almanya ile akdetmiş olduğumuz bu ticaret sözleşmeleri son bulmuş, Türkiye bu devletler bakımından da Bern Sözleşmesinin dışında kalmıştır.²⁴

Nihayet 28 Mayıs 1951 tarih ve 5777 sayılı kanunla²⁵ edebiyat ve sanat eserlerini koruma için kurulan Bern Birliği'ne katılmak için Bakanlar Kurulu'na yetki verilmiştir. Ve bu yetkiye istinaden Türkiye, Bern Sözleşmesi'nin 26 Haziran 1948 tarihinde Brüksel'de tadil edilen şekline katılmıştır. Ancak, Türkiye çeviri hususunda Bern Sözleşmesinin 8 nci maddesindeki mutlak şekille değil, fakat 1896 tarihli Paris metninin 5 nci maddesindeki müsait şartla Bern Sözleşmesine katılmıştır.²⁶ Bu suretle, on yıl önce yayınlanmış eserlerin Türkçeye serbestçe ve hiç bir bedel ödenmeden çevrilebilmesi olanağı sağlanmıştır.

Fikir ve sanat eserleri ile ilgili ulusal kanuna gelince, 1939 yılından beri yapılmakta olan çalışmalar tamamlanarak, 5 Aralık 1951 tarih ve 5846 sayılı *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu* yürürlüğe girmiştir. Bu kanun bugün yürürlüktedir. Yeni bir Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Tasarısı hazırlanması için, Adalet Bakanlığında çalışmalar yapılmaktadır.

(24) İskit : a.g.e., Sah. 905, 906.

(25) Bak, III ncü Tertip Düstur Cilt 32, sah. 1451, 1452.

(26) Bak, 26 Haziran 1848 tarihinde Brüksel'de tadil edilen Bern Sözleşmesi md. 8, 25 ve 4 Mayıs 1896 tarihli Bern Sözleşmesi md. 5 (III ncü Tertip Düstur Cilt 32 Sah. 1456, 1457, 1463 ve 1467).